

Abstrakt

Téma ochrany pražských památek v období let 1939–1945, které se nesmazatelným způsobem zapsalo do naší kulturní historie, dosud bylo badatelsky nevytěženým tématem. Samotný obor ochrany památek ohrožených válečným konfliktem prošel průběhu 30. a 40. let 20. století evolucí, která položila základy moderních přístupů k jejich zabezpečení.

Řada evropských zemí měla už před druhou světovou válkou zkušenost s vážnými škodami, jaké utrpěly sbírky významných institucí během Velké války. Proto se v meziválečném období objevily první teoretické pokusy vytvořit nové přístupy k ochraně válkou ohrožených uměleckých památek, jak dokládají studie některých významných osobností, např. Carl Justi. Byla to zhoršující se politická situace na evropském kontinentu v průběhu 30. let, která stále naléhavěji vyvolávala potřebu znovu se zamýšlet nad prostředky moderní války, nad technologickým vývojem moderních zbraní a jejich destruktivním potenciálem ohrožujícím evropské kulturní dědictví.

Čtyři roky před vypuknutím druhé světové války byla v Německu započata diskuze z podnětu prof. Otto Kummela na téma, jak účinně ochránit památky před případnými válečnými škodami. Kümmel tehdy ještě nenašel dostatečnou podporu německé administrativy pro svůj záměr vytvořit jednotný strategický plán. Díky odborným článkům, které jsem našla během svého pobytu v mnichovském Zentralinstitut für Kunstgeschichte bylo možné nastínit vývoj drážďanských výstavních institucí v období druhé světové války a vytvořit si přibližný obraz o tehdejší chodu německých výstavních institucí. Na případech, které jsem prezentovala (Drážďany), můžeme pozorovat první reálnou snahu o zajištění uměleckého majetku na území Německa již před rokem 1939 a rovněž chod výstavních institucí po vyhlášení války, kdy nacisté zpočátku vyčkávali, jak důrazné odvety se ze strany napadeného Polska dočkají. Většina drážďanských institucí zůstala až do konce roku uzavřena, ačkoliv jejich interní vědecká činnost zůstala zachována. S předstihem zvládly německé instituce zajistit materiál na výrobu beden specifických parametrů určených pro uložení uměleckých děl z jejich sbírek a vyčlenit vhodné prostory pro jejich uskladnění.

Zcela nezávisle na dění v oblasti ochrany válkou ohrožených památek na území Německa byla na českém území roku 1938 koncipována a následně publikována studie prof. Karla Friedricha Kühna s názvem „Fliegerschutz für Kunst und Kulturdenkmäler. Ein technischer

Wegweiser“, která jako první definovala ochranná opatření týkající se prakticky všech uměleckých oborů.

Ochrana památek na území hlavního města Prahy v období druhé světové války se stala hlavním tématem předkládané knihy a poukazuje na fakt, že klíčem k zajištění pražských památek se stala právě pozapomenutá studie Karla Friedricha Kühna, který se od roku 1941 (po sloučení památkových úřadů v Praze a Brně) stal jednou z nejdůležitějších osobností v oblasti záchrany kulturního dědictví na území protektorátu. Dle dochované dokumentace je patrné, že postupy, které ve své studii navrhl, sám později doporučoval a vyžadoval jejich aplikaci.

Zajištění a ochrana pražských památek byly reakcí na nařízení, které bylo zveřejněno v létě 1942 říšským ministerstvem letectví a na základě kterého se mělo přistoupit k co nejrychlejšímu zajištění bezpečnosti památek v Říši i mimo ni. Fakticky konat se na našem území začalo až o rok později, patrně z toho důvodu, že do roku 1942 se na vedoucí pozici památkového úřadu v Praze stále střídali lidé na vedoucích pozicích. Po vypuknutí války byli přednosty památkového úřadu v Praze (do roku 1940) Cyril Merhout a (do roku 1941) Václav Wagner. Po sloučení brněnské i pražské pobočky roku 1941 pak Wilhelm Turnwald, kterého po odchodu do armády nahradil jeho zástupce Karl Friedrich Kühn. Kühn byl velmi ambiciózní člověk, který pocházel z rodiny významného libereckého stavitele Konráda Kühna a na svém původu i všech dosažených hodnostech si velmi zakládal. Sám studoval stavitelství a posléze i dějiny umění na vídeňské univerzitě.

Od roku 1942 musel Kühn řešit jako památkář ochranu movitých i nemovitých uměleckých památek na území protektorátu, respektive v Praze. Organizoval jednání s odborníky i zástupci města a významně spolurozhodoval o osudu pražských památek a výstavních institucí. Ze své pozice dokonce koncipoval a předkládal soupisy preferovaných pražských památek, které byly evidentně určovány ideologickými preferencemi německé okupační správy. Aplikace vybraných opatření často probíhala v naprostém utajení.

O osudu pražských památek rozhodovala mimo ředitele památkového úřadu také skupina zástupců výstavních institucí hlavního města spolu se zástupci magistrátu. Důležitou roli v oblasti ochrany památek a vývozu uměleckých děl sehrála i Českomoravská zemská galerie (dnes Národní galerie), která fungovala jako spolurozhodovací orgán.

Jak jsem ukázala, za protektorátu vznikl všeobecný soupis staveb, který dělil památky do třech stupňů ochrany. Soupis byl výsledkem jednání už zmiňovaného Kühna s generálem Petersenem a doplňovala ho mapa zaznamenávající polohu vybraných budov. Věnovala jsem se jak způsobům ochrany civilních, tak sakrálních památek. Situaci ohledně sakrálních památek ilustruje seznam jednotlivých městských částí spolu se soupisem památek, které – jak vyplývá z dobových dokumentů – byly členěny do dvou stupňů ochrany. Kühn kromě jiného projednal s generálem Petersenem i úschovu cenných mobiliářů, z nichž zvláštní ochrany se tak dostalo mobiliáři svatovítské katedrály, což dokumentují archivní soupisy Státní památkové správy uchovávané Národním archivem v Praze.

Specifický přístup vyžadovala i sochařská díla v exteriéru, jimiž byly nejčastěji pomníky, či sochařská díla vázaná na architekturu. O ochraně sochařských děl spolurozhodoval v Praze i magistrát zastoupený na německé straně Josefem Pfitznerem, který se z ideologických důvodů zasadil o odstranění některých pomníků a soch ve veřejném prostoru, např. Palackého pomníku či sochy Thomase W. Wilsona. Velkým tématem se stalo zabezpečení sousoší sv. Václava na Václavském náměstí, který prezentuje modelový příklad pomníku určeného k ochraně, přičemž celý proces zajištění ochrany tohoto sousoší byl podrobně zaznamenán v dobové dokumentaci spolu s podrobnými nákresy. Z ní je zřejmé, jak odlišné perspektivy k němu zaujímala česká strana a okupační správa. Zatímco Češi v něm spatřovali ochranu symbolu české státnosti, zástupci německé okupační správy symbol tzv. svatováclavské tradice, kterou obhajovali příslušnost českého území k Říši.

Stranou zájmu nezůstaly ani sbírkové fondy institucí, k jejichž ochrannému zabezpečení docházelo opětovně podle soupisu německé okupační správy. O úschově cenných inventářů se nejpodrobněji zmiňoval dokument z fondu Státní památkové správy z 2. března 1944, ve kterém se hovořilo o využití zámků, hradů nebo far vzdálených od důležitých komunikací a průmyslových center na českém území za účelem bezpečného uložení uměleckých předmětů, archiválií a dalších artefaktů. Soupis zahrnoval nejen výstavní instituce, ale právě také archivy státních úřadů nebo ministerstev.

Problematika ochrany památek v období protektorátu je velmi rozsáhlá. V českém prostředí jde o téma velmi málo zpracované, a proto o otázkách tehdejší památkové panují někdy zkreslené představy. Uchopení tohoto tématu často komplikuje nejen absence některých dokumentů, ale i nevyjasněné postoje řady protektorátních památkářů. Jak ukázala na základě dobových dokumentů má studie, okolnosti ochrany památek na území Prahy v období

nacistické okupace za druhé světové války byly složitou spleť nejen specifických úkolů a problémů, ale i politických a osobních zájmů.